

*Ігор Туманов, кандидат мистецтвознавства, доктор педагогічних наук,
професор кафедри культурології та українознавства
Дрогобицького державного педагогічного університету
імені Івана Франка*

ВЗАЄМОБУМОВЛЕНІСТЬ НАВЧАННЯ І ТВОРЧОСТІ В МИСТЕЦТВІ. ДАЛЕКТИКА ЄДНОСТІ ПРОЦЕСІВ

У статті виявляються проблеми художньо-професійної та художньо-педагогічної освіти в сучасних умовах розвитку суспільства. Визначаються можливі шляхи навчання дисциплінам образотворчого циклу: рисунку, живопису, скульптурі, композиції. Стверджується позитивна роль створення проблемно-творчої ситуації з метою розв'язання проблеми єдності навчання і творчості в умовах сьогодення.

Постановка проблеми. У всі часи основним завданням художньої школи були побудова і організація процесу навчання, які сприяли б оволодінню методами, прийомами і принципами відображення матеріального світу згідно логіці розвитку мови образотворчого мистецтва, формам її застосування в той чи інший часовий період. Настанова художньої школи на сприяння відображенню форм матеріального світу в процесі навчання відповідно до вимог часу створює умови для розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців саме з урахуванням потреб суспільства даного конкретного періоду.

В наш час здійснюватися це завдання може (і повинно) при використанні в процесі навчання різних вирішень (переданні) зображуваної природи, тобто з урахуванням особливостей сучасного нам мистецтва.

Виникає, таким чином, необхідність створення умов для проведення навчання мистецтву з урахуванням сучасних естетичних вимог до виконання навчальних завдань. Розв'язуватись ця проблема повинна, перш за все, при виконанні завдань з рисунка, живопису, скульптури, композиції.

Мета статті. Дослідити значущість питання єдності та відмінності навчання і творчості.

Вклад основного матеріалу. Рисунок, живопис, скульптура, композиція – базові дисципліни професійної підготовки випускників навчальних закладів вищої художньої та художньо-професійної школи. Вживані в комплексі, вони сприяють гармонійному розвитку майбутніх фахівців, оскільки взаємозв'язані та взаємозалежні. З одного боку, їх об'єднує композиція – загальна складова творчих процесів у всіх видах мистецтва та "...закон побудови різних рівнів і слів художнього твору" [2, 155], з

іншого – в основі кожної з дисциплін лежить рисунок – основа будь-якого мистецтва. Як взаємозалежні і взаємодоповнюючі рисунок, живопис, скульптура, композиція використовуються вищою художньою школою з часів створення академій як обов'язкові дисципліни.

Набувши таким чином статусу *академічних*, вони сприяли (і будуть сприяти) не тільки освоєнню образотворчої грамоти, але і розвитку творчих здібностей майбутніх фахівців.

В закладах, в яких навчаються мистецтву, рисунок, живопис, скульптура, композиція завжди розглядаються як дисципліни, що дають майбутнім фахівцям в сфері просторових мистецтв художню культуру, знання та навички, необхідні для самостійної творчої роботи. Причому завжди вважалося, що ці знання та навички отримувалися в кращих традиціях академічної системи навчання.

Рисунок та живопис сприяли розвитку навичок та вмій в мистецтві відображення на площині, тобто у сфері так званих *двовимірних* мистецтв, *скульптура* - розвитку просторового мислення та придбанню досвіду роботи у сфері *тривимірних* мистецтв. Роль *композиції* полягала (і полягає) в освоєнні законів та закономірностей побудови зображень і в двовимірних, і в тривимірних мистецтвах [6].

Підкреслюючи творчу природу навчальних рисунка, живопису, скульптури, композиції їх взаємозалежність та взаємопов'язаність, ми повинні відзначити наступне: у всі часи, скільки існує вища художня школа, складність навчання кожному з цих предметів полягала в *єдності і суперечності навчальних і творчих завдань*, які безпосередньо мали вплив в ході навчання одне на одне. Всі спроби розділити навчальну і творчу діяльність в процесі вивчення механізму

ВЗАЄМОБУМОВЛЕНІСТЬ НАВЧАННЯ І ТВОРЧОСТІ В МИСТЕЦТВІ. ДАЛЕКТИКА ЄДНОСТІ ПРОЦЕСІВ

формування фахівця у сфері образотворчого мистецтва виявлялися безуспішними, оскільки творчість є складовою частиною навчання і одночасно її результатом. При спробі виявити відмінності між *навчальними академічними* рисунком, живописом і скульптурою і *творчими* рисунком, живописом і скульптурою професійних художників, виявлялось, що між ними більше спільного, ніж відмінного. Процеси виконання робіт, закони і закономірності створення зображень, принципи композиційної їх побудови, практично, одні і ті ж. Різниця полягає лише у виразності самого зображення, в рівні осмислення художнього образу, у виконавській майстерності.

Характерно, що творчими рисунок, живопис і скульптура стали такими у зв'язку з тим, що в навчанні кожному з них *здійснювався процес пізнання і творчості одночасно*. Саме це дає право говорити про єдність і нерозривність навчання і творчості і розглядати цю діяльність як *цілісний процес пізнання та освоєння дійсності*.

Розглядаючи дані дисципліни з позицій взаємозалежності і взаємопов'язаності, ми, в той же час, повинні відзначити особливу роль рисунка в цьому процесі. Рисунок є основою мистецтва і, таким чином, основою навчального процесу не тільки з причини художньої комунікативності, мобільності, виразності своїх образотворчих засобів, але і "відтворюваності" цих засобів. Саме це визначає первинність рисунка по відношенню, як до живопису, так і до скульптури.

Суть в тому, що відтворюючі засоби і живопису, і скульптури є, що ми підкреслюємо, похідним від зображальних засобів рисунка - *крапки, лінії, плями*, оскільки це засоби, здатні матеріалізуватися не тільки в будь-якому зображальному матеріалі – олівці, вуглі, сангіні, соусі, сепії, туші, фарбі і т.п., але і в будь-якому об'ємному (тривимірному) матеріалі – глині, камені, металі і т.п. Обумовлено це ідентичністю морфологічної основи відтворюючих засобів цих мистецтв.

Це означає, що відтворюючі засоби тривимірних мистецтв ті ж *крапка, лінія, пляма*, але які мають інше, ніж в рисунку матеріальне втілення [5].

Характерно, що ідентичність морфологічної основи відтворюючих засобів цих мистецтв з рисунком дозволяє вирішувати одні і ті ж художньо-зображальні і художньо-образні задачі у всіх просторових (двовимірних і тривимірних) мистецтвах. Вказане і дозволяє проводити всі теоретичні побудови саме з урахуванням структури *засобів відображення рисунка*.

Міркуючи про єдність і нерозривність навчально-творчого процесу в рисунку, живопису, скульптурі і композиції, як складової кожної з дисциплін (зважаючи саме на спільність структури їх зображально-виражальних засобів), ми підкреслюємо наступне: *навчальні і творчі* особливості зображення виявляються тільки в *домінуванні навчально-аналітичних якостей* – в першому випадку, і *художньо-образних* – в другому. Ті і інші органічно присутні в академічних рисунку, живописі і скульптурі завдяки творчій їх природі. Тільки по деякому переважанню навчально-аналітичних або емоційно-виразних якостей ми умовно розділяємо рисунок, живопис і скульптуру на навчальні і творчі, оскільки у всіх роботах і в рисунку, і живопису і скульптурі присутні як пізнавально-аналітичні, так і емоційно-виразні, тобто творчі сторони діяльності.

Можна говорити, що разом з освоєнням технічних особливостей кожного виду діяльності той хто навчається мистецтву так чи інакше розв'язує художньо-образні завдання, причому незалежно від його складності. Саме тому розвиток творчих здібностей і зростання творчої активності, як вказують психологи і педагоги, найбільш результативні в процесі навчання, з огляду на те, що сама діяльність в ході навчання носить *пізнавально-творчий характер*. В зв'язку з цим ми відзначаємо особливу роль *проблемно-творчої ситуації*, що виникає (або може виникнути) в процесі навчання мистецтву.

Враховуючи значущість питання *єдності та відмінності* навчання і творчості, ми повинні відзначити наступне: особливість творчого процесу при виконанні завдань всіх даних дисциплін *залежала і залежить від методичних завдань*, які ставляться перед студентом. Методичні завдання у свою чергу залежать від особливостей *установок* художньої школи.

Суть в тому, що установки ці у всі часи відзначалися відповідністю або невідповідністю вимогам життя на той або інший період часу. Тобто, процес навчання, з його необхідністю творчого відношення до виконання завдань, міг бути *адекватним* або *не адекватним* естетичній установці, визначеною особливостями художньої культури суспільства на даний період часу.

Наприклад, відомо, що академія мистецтв минулого "... не завжди адекватно і своєчасно реагувала на нові вимоги суспільного і художнього розвитку сучасного їй суспільства і не відчувала мінливих тенденцій розвитку самого мистецтва, від чого форми і методи навчання часто ставали плутаними" [4, 61].

В наш час *не адекватність* підготовки

ВЗАЄМОБУМОВЛЕНІСТЬ НАВЧАННЯ І ТВОРЧОСТІ В МИСТЕЦТВІ. ДАЛЕКТИКА ЄДНОСТІ ПРОЦЕСІВ

фахівця, стала проявлятися просто в низькій якості цієї підготовки. Пов'язано це, з одного боку, з низьким рівнем базової підготовки поступаючих на навчання (чому причиною часто служить "комерційний прийом"), з другого – скороченням часу на спеціальні дисципліни. В результаті за роки навчання студенти не в стані одержати необхідних знань та вмінь, відповідних вимогам вищої школи, що і дає підстави серйозно замислитись про стан художньої та художньо-професійної освіти в країні.

Зниження загального рівня навчання дає привід для виникнення думок про реформацію художньої школи і зміну принципу навчання творчим дисциплінам. В одному випадку акцентується необхідність навчання основам образотворчої грамоти, в іншому – стверджується необхідність навчання формальним основам мистецтва, а техніка, нібито, освоїться сама собою.

Існуюча на сьогоднішній день ситуація змушує задуматись про подальші шляхи розвитку художньої та художньо-професійної освіти.

Саме на цій підставі ми висловлюємо свою точку зору з цього приводу. Можна припустити, що пошук нових принципів навчання, може і повинен здійснюватися, але здійснюватися за умови збереження основ навчання – освоєння образотворчої грамоти.

Підкоряючись логіці освітнього процесу, можна з упевненістю сказати, що без використання принципів, вироблених системою академічного навчання, процес навчання просто втратить сенс. Інша справа, що може йтися про поєднання методичних принципів навчання, здатних дійсно усучаснити процес навчання і зробити його адекватним вимогам життя.

В зв'язку з цим орієнтація навчального процесу на ціннісні категорії художньої школи, з одного боку, і використання сучасних тенденцій формоутворення, з іншого, і буде тією самою єдиною вірною спробою як для поліпшення якості освітнього процесу, так і приведення його у відповідність до вимог сучасного життя.

Розв'язанню завдання підвищення якості підготовки майбутніх фахівців в сучасних умовах може сприяти створення в процесі навчання так званої *проблемно-творчої ситуації*, при якій студент, прагнучи втілити в життя виниклий в його уяві художній образ, змушений вдосконалювати не тільки базові навички, але і виконавську майстерність. Саме тому необхідно прийняти до уваги наступне.

Перше: У всі часи навчальні рисунок, живопис, скульптура, композиція були творчими дисциплінами і навчання їм повинно бути творчим.

Друге: Історія академій, їх методів навчання

підтверджують, що не існує єдиної на всі часи, незмінної системи навчання мистецтву.

Третє: Художня школа (у тому числі і в особі академій), так чи інакше, у всі часи прагнула приведення процесу навчання у відповідність до вимог життя, незважаючи на традиційну хворобливість переходу від одних принципів навчання до інших.

Враховуючі творчий характер пізнавальної діяльності людини і завдання професійного навчання, можна відзначити, що для виникнення *проблемно-творчої ситуації* під час занять *академічними* рисунком, живописом, скульптурою і композицією необхідні:

- *активне (зацікавлене, небайдуже) сприйняття* природи з метою її зображення;

- *образне мислення* з супутнім аналізом естетичних якостей будови форм, співвідношення загального і частинного в природі, з чітким виявленням закономірностей цих співвідношень;

- *прагнення до створення образу* із спробою використання різних матеріалів та технік;

- *прагнення до виконання зображення по певній методиці* з використанням можливостей сучасного формоутворення по законах і закономірностям мистецтва.

Вказані чинники визначають навчально-творчі завдання, а саме:

- *пошук виразних композиційних рішень* при виконанні роботи з природи;

- *вибір образотворчих засобів*, необхідних для передачі особливостей природи (постановки);

- *пошук необхідних методів і прийомів* ведення роботи з метою творчого виконання завдання;

- *пошук суттєвих і виразних якостей* зображення з урахуванням реалізації їх в матеріалі даного виду творчості.

Висновки. Таким чином, створюються умови, що визначають спрямованість творчої діяльності студентів під час академічних занять із спеціальних дисциплін. Можна думати, що постановка тих або інших проблемно-творчих завдань, завжди сприятиме активізації *продуктивної* діяльності студентів, зумовить стимулювання мислення і уяви, необхідних для створення виразних і цікавих робіт. Тільки в ході такої діяльності студенти зможуть придбати знання, уміння та навички, які стануть основою розвитку творчих здібностей, а зрештою і формування *індивідуального творчого методу*.

Художня школа, завдання якої найбільш якісно і по можливості в більш короткі терміни підготувати кваліфікованого фахівця, повинна розглядати розвиток творчих здібностей як

